

Правни сделки с действие върху чужд правен кръг и рефлексно действие на сделките – сравнения и разграничения.

Практически проблеми при договора в полза на трето лице

Иво Емануилов

През 1937 г. проф. Иван Апостолов публикува хабилитационния си труд, озаглавен „Правни сделки с действие върху чужд правен кръг“. И до днес това съчинение остава единственото цялостно и задълбочено изследване в българската цивилистична наука, посветено на правните сделки с действие върху чужд правен кръг. Мащабността, задълбоченият анализ и многобройните съпътстващи сравнителноправни характеристики правят тази книга ценен източник на изследователските опити върху посочения проблем.

Настоящата разработка си поставя три основни цели. Първата е общо характеризирание и анализ на правните сделки с действие върху чужд правен кръг и отграничаването им от рефлексното (отразено) действие на юридическите факти. Втората цел е анализ на проблемни области от действащата практика по най-разпространения вид правни сделки с действие върху чужд правен кръг – договорът в полза на трето лице. Третата цел е синтез на достиженията на доктрината към настоящия момент и оценка на практическата приложимост и значимост на научните изводи.

При опита за постигане на поставените цели ще бъдат използвани както доктриналните изследвания към настоящия момент, така и сравнения между текстовете на отменения¹ и действащия Закон за задълженията и договорите², които се явяват ценен извор за изследване.

---

¹ Обн., ДВ, бр. 268 от 5.12.1892 г., в сила от 1.03.1893 г., доп., бр. 31 от 10.02.1904 г., отм., бр. 275 от 22.11.1950 г., в сила от 1.01.1951 г.

² Обн., ДВ, бр. 275 от 22.11.1950 г., в сила от 1.01.1951 г., попр., Изв., бр. 2 от 5.12.1950 г., изм., бр. 69 от 28.08.1951 г., бр. 92 от 7.11.1952 г., ДВ, бр. 85 от 1.11.1963 г., бр. 27 от 3.04.1973 г., бр. 16 от 25.02.1977 г., бр. 28 от 9.04.1982 г., в сила от 1.07.1982 г., бр. 30 от 13.04.1990 г., изм. и доп., бр. 12 от 12.02.1993 г., изм., бр. 56 от 29.06.1993 г., изм. и доп., бр. 83 от 1.10.1996 г., в сила от 1.11.1996 г., изм., бр. 104 от 6.12.1996 г., в сила от 7.01.1997 г., бр. 83 от 21.09.1999 г., в сила от 1.01.2000 г., бр. 103 от 30.11.1999 г., в сила от 1.01.2000 г., изм. и доп., бр. 34 от 25.04.2000 г., в сила от 1.01.2001 г., доп., бр. 19 от 28.02.2003 г., изм., бр. 42 от 17.05.2005 г., бр. 43 от 20.05.2005 г., в сила от 1.09.2005 г., доп., бр. 36 от 2.05.2006 г., в

I. Правни сделки с действие върху чужд правен и рефлексно действие на сделките

1. Същност на понятието „правна сделка с действие върху чужд правен кръг“

В предговора към своя труд проф. Апостолов отбелязва, че „частното право има за задача да организира и защити индивидуалните интереси“³. Тази идея води своето начало още от римското право и е общовалидна и до днес. В римското право обаче съществува и правилото, че *res inter alios acta tertiis nec prodesse, nec nocere potest*, т.е., че договор, сключен между две лица, не може нито да ползва, нито да вреди на трето лице. Това правило, приложено към днешния граждански оборот, значително би затруднило осъществяването му. Ето защо практиката, дори в римско време, показва редица изключения от него. Така възниква понятието за „правна сделка с действие върху чужд правен кръг“.

Правните сделки с действие върху чужд правен кръг са сделките, при които законът санкционира въздействие върху чужди права и задължения, като последица на волеизявления, насочени към неговото установяване, без авторите на тези волеизявления да притежават някое особено субективно право, което ги овластява за това (например договор в полза на трето лице, субективната новация със замяна на длъжника без негово съгласие и изпълнението на чужд дълг). При тях действието за третото лице настъпва по волята на страните. Проф. Апостолов посочва, че и при договора в полза на трето лице, и при експромисията (изпълнение на чужд дълг) действието, *благоприятно* за третото лице, настъпва, защото *страните са го желали*. Не е необходимо специално овластяване на която и да било от страните, общата правоспособност за сключване на договор е достатъчна.

2. Рефлексно действие на правните сделки

Правните сделки с действие върху чужд правен кръг (в тесен смисъл, както ги определя проф. Апостолов) следва да се отграничат от рефлексното действие на сделките (и изобщо на юридическите факти). Докато първите настъпват по волята на страните, то рефлексното действие на сделките настъпва винаги по силата на закона (ex

---

сила от 1.07.2006 г., изм., бр. 59 от 20.07.2007 г., в сила от 1.03.2008 г., доп., бр. 92 от 13.11.2007 г., бр. 50 от 30.05.2008 г., в сила от 30.05.2008 г.

³ Апостолов, И. Правни сделки с действие върху чужд правен кръг. С.: Печатница С.М.Стайковъ, 1937 г.

lege) и такова действие не може да бъде установено по волята на страните. Критерият за разграничението между рефлексното действие и действието върху чужд правен кръг е източникът, който въвежда отклонението от релативността на облигационното отношение. В случая с рефлексното действие това е законът, а при действието върху чужд правен кръг – волята на страните. Основният признак на сделките с действие върху чужд правен кръг е волята на страните, съгласно която настъпват желаните правни последици. При рефлексното действие волята е ирелевантна, тъй като последиците настъпват по повод на правната сделка, но по силата на закона и независимо от това дали са желани, или не. Този критерий е използван като разграничителен между двете явления.

Проф. Апостолов, като провежда това разграничение, изброява в своя труд двадесет и пет примера на рефлексно действие на правните сделки. Някои от тях включват: изпълнението, което длъжникът е направил на един от солидарните кредитори, погасява и вземанията на останалите срещу него (чл.89 ЗЗД (отм.); изпълнението, извършено от един от солидарните длъжници, освобождава и останалите (чл.91 ЗЗД (отм.); чл.123, ал.1, изр.1 ЗЗД); ако наследник се откаже от наследството си, следващите по ред добиват наследствени права. Във всички тези случаи е налице действие на правната сделка върху правния на кръг на лицата, които са я сключили, но също така и върху правния кръг на други лица. Тези действия могат да бъдат както благоприятни, така и неблагоприятни за тях. Това са проявления на рефлексното действие на правните сделки.

Рефлексното действие е налице, когато правните последици на един юридически факт, настъпил в правната сфера на едно лице, се проявяват не само върху неговите права и задължения, но и върху правата и задълженията на едно друго лице. В правната литература е изразено следното мнение: *„когато правното действие, което едно събитие има върху чужд правен кръг, не почива върху волята на участващите в събитието лица, говори се за рефлексно действие на събитието“*⁴. Р.Йеринг⁵, от своя страна, твърди, че трябва да се прави разлика между *абсолютно необходими* и *хипотетично необходими* действия на юридическите факти. Първите са такива, които са дадени директно с правопораждащия юридически факт, докато за настъпване на

---

⁴ von Tuhr, A. Allgemeiner Teil des schweizerischen Obligationenrechts., 1924, цит. по Апостолов, И., цит.съч.

⁵ Jhering, R.v. Die Reflexwirkungen oder die Ruckwirkung rechtlicher Tatsachen auf dritte Personen. цит. по Апостолов, И. цит.съч.

хипотетично необходимите действия са необходими и особени предпоставки. Към хипотетично необходимите действия спадат и рефлексните действия. Проф. Апостолов онагледява тази теза с примера с погасяването на дълга. Според него погасяването на дълга е абсолютно необходимото действие на юридическия факт изпълнение от длъжника. Когато изпълнението се извършва в рамките на едно пасивно солидарно отношение, то погасява не само дълга на изпълняващия, но и задълженията на неговите солидарни съдлъжници. Налице е рефлексно действие в полза на съдлъжниците. Това са последици от различни фактически състави. В първия случай юридическият факт се изчерпва с елементите, които са необходими, за да е налице изпълнение, докато във втория той включва и наличността на едно пасивно солидарно отношение. Така като извод се налага, че юридическите факти с рефлексно действие са усложнени фактически състави, които се състоят от елементи, които сами по себе си биха могли да образуват един правен факт, смятан за основен, и от други елементи. Става въпрос за наличието на особени правни връзки, които свързват правоотношението, с което се осъществява основният юридически факт, с тези, в които се проявяват рефлексните действия. Тези връзки, по думите на проф. Апостолов, са предустановени от закона или от предшестваша съглашения, но никога не се създават само по волята на страните, които извършват основния юридически факт; техните действия не могат да бъдат осуетени от страните.

Рефлексните действия настъпват по повод на правната сделка, но по силата на закона. Страните в правната сделка няма защо да желаят настъпването на рефлексните правни действия. Те настъпват без тяхната воля и дори против нея, ако страните, сключвайки сделката, желаят да отклонят рефлексното ѝ действие. Обратно, при правните сделки с действие върху чужд правен кръг достатъчна основа за настъпване на правните последици в полза на трето лице е фактът, че страните са го желали. Фактическият състав на рефлексното действие винаги обхваща наличието на едно особено отношение, което привързва третото лице към извършения правен акт и волята на страните е без значение за него.

3. Съотношение между действието върху чужд правен кръг и рефлексното действие

Вижданията в теорията по отношение на правните сделки с действие върху чужд правен кръг и рефлексното действие не са единни, а в повечето случаи всъщност е налице отъждествяване между двете категории.

Проф. Витали Таджер отъждествява рефлексното действие на юридическите факти с правните сделки с действие върху чужд правен кръг⁶. Като примери за рефлексно действие той привежда представителството и договора в полза на трето лице. Проф. Таджер посочва, че рефлексното действие е изключение и се урежда от закона, като поначало се установява в интерес на третите лица и най-често в резултат на това действие се пораждат права. Има случаи обаче, когато нормата установява по рефлексен път и задължения (за задължения, които единият съпруг е поел за удовлетворяване нуждите на семейството, отговарят двамата съпрузи солидарно – вж. чл.32, ал.2 СК).

Проф. Мария Павлова от своя страна определя общо действието на юридическите факти спрямо трети лица като рефлексно действие, като не разграничава рефлексното действие от сделките с действие върху чужд правен кръг⁷. Тя посочва като примери за рефлексно действие договорът в полза на трето лице, солидарната отговорност на съпрузите за задължения, поети от единия съпруг за задоволяване текущи нужди на семейството, както и обвързващата сила на договора за наем на недвижим имот по чл.237 ЗЗД, сключен преди прехвърляне на имота, по отношение на последващия приобретател.

Проф. Александър Джеров също смесва рефлексното действие с действието върху чужд правен кръг на сделките. Въпреки това той отбелязва, че рефлексното действие настъпва по силата на правната норма, и то само в предвидените от нея случаи.⁸ Това обяснение обаче като че ли не е достатъчно, за да отговори на въпроса какво е значението на волята на страните при договора в полза на трето лице, ако той също има рефлексно действие, както и защо в едни случаи на рефлексното действие могат да възникнат и задължения, а в други (както е при договора в полза на трето лице) – само права.

---

⁶ Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. Второ изд. С.: Софи-Р, 2001 г., с.332-334

⁷ Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Второ преработено и доп. изд. С.: Софи-Р, 2002 г., с.424

⁸ Джеров, Ал. Гражданско право. Обща част. Книга първа., С.: Акад.изд. „Проф. Марин Дринов“, 1994 г., с.270-271

Проф. Методи Марков като че ли е склонен да прави разлика⁹ между рефлексното действие на юридическите факти (което определя като обвързващо действие на трети лица *по силата на закона*) и правните сделки с действие върху чужд правен кръг (които обаче той не определя така и всъщност нарича договора в полза на трето лице изключение, при което извън предвидените в закона случаи за лица, които не са изявили воля, могат да настъпят само благоприятни последици).

В най-новата доктрина проф. Ангел Калайджиев¹⁰ и проф. Иван Русчев¹¹ споделят тезата на проф. Апостолов, че правните сделки с действие върху чужд правен кръг са различно проявление от рефлексното действие и между двете следва да се провежда разлика. Тази теза е по-прецизна. Принципът за относителността на облигационното отношение е изрично закрепен в чл.21, ал.1 ЗЗД („Договорът поражда действия между страните“). От този принцип обаче се наблюдават изключения. Такива изключения са, от една страна, рефлексното действие на правните сделки (настъпващо *ex lege*), а от друга – сделките с действие върху чужд правен кръг (чието действие спрямо трети лица се определя по волята на страните). Двете понятия не бива да се смесват, тъй като тяхното основание е различно. Докато рефлексното действие настъпва по повод правната сделка, но *ex lege* (независимо от желанието на страните), действието върху чужд правен кръг е подчинено изцяло на волята на страните; то настъпва именно на основание волеизявленията на страните и е целено от тях.

II. Договорът в полза на трето лице като правна сделка с действие върху чужд правен кръг

1. Понятие за договор в полза на трето лице

Според чл.33, ал.1 на ЗЗД (отм.): „Никой не може да встъпва въ съглашение отъ свое име, освенъ за себе си.“ Така е закрепен основният принцип за относителността на облигационното отношение. Същевременно с ал.2 на чл.33 ЗЗД (отм.) се въвежда изключение от този принцип: „При всичко това може да се прави съглашение за въ полза на трето лице, когато това съставлява едно условие на сключения между страните

---

⁹ Марков, М. Гражданско право – обща част. *Modus studendi.*, С.: Сиби, 2008, с.164

¹⁰ Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. Пето преработено и доп. изд., С.: Сиби, 2010, с.157, бел.под линия 334

¹¹ Русчев, И. Договорът в полза на трето лице. Обща постановка и очертаване на проблемите. Незадоволителността на различните обяснения на договора. - Дайджест „Собственост и право“, 2010, №2, приложение

договоръ.“ В сега действащия ЗЗД правната уредба на договора в полза на трето лице се намира в разпоредбата на чл.22, ал.1, изр.1 ЗЗД, според текста на който „може да се договаря и в полза на трето лице“.

В чл.33 на отменения ЗЗД се говори за „съглашение в полза на трето лице“, което съставлява условие на сключения между страните договор. Текстът на чл.22 на действащия ЗЗД пък говори за „уговорка в полза на трето лице“. Според проф. Апостолов¹² „съглашението“ е условието, клаузата, уговорката¹³, която специално посочва третото лице и бъдещите му права, докато „договорът“ е „целокупната двустранна сделка“, която урежда правното положение на страните и от която „съглашението в полза на трето лице“ е само „условие“. Понятието „договор в полза на трето лице“, следователно, е с по-широко съдържание, което адекватно обхваща правния институт, установен в чл. 33 ЗЗД (отм.) и в чл. 22 ЗЗД, и отразява онова *единство от съглашенията*, което лежи в основата му. Затова този термин е възприет като адекватен и отразяващ същността на явлениято както в правната доктрина¹⁴, така и в действащия ЗЗД.

2. Стипулацията в римското право и значение във връзка със съвременната доктрина за договора в полза на трето лице

В римското право действието на стипулацията е било ограничено само между страните, които са я извършвали, и трети лица не са могли да добият никакви права от нея. Проф. Апостолов прави основателната бележка за забраняващата роля, която римските текстове са могли да имат, т.е., че договори в полза на трето лице всъщност е имало и целта на изричните разпоредби е била да прокламират тяхната незащитеност от правния ред – „за да ги забрани, римското право трябва да ги е познавало“. Идеята за интереса постепенно е довела до ограничаване на първоначалното сурово схващане за недействителност на уговорката в полза на трето лице (*alteri stipulari*). Въпросът, който римските юристи са си задавали, е бил дали това *alteri stipulari* произвежда действие между страните, а не дали третото лице може да упражни някакъв иск (какъвто въпрос си задава по-късната теория). Уговорката в полза на трето лице би произвела действие в хипотезите, в които стипулантът е имал интерес или е уговорил наказателна клауза. Ако обаче договор в полза на трето лице означава договор, от който третото лице

---

¹² Апостолов, И. Цит.съч.

¹³ Сравни чл.33 ЗЗД (отм.) и чл.22, ал.1, изр.1 ЗЗД.

¹⁴ Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Том III. Облигационно право, С.: 1934 г.

получава права, то един договор, който е валиден само между страните, не е никакъв договор в полза на трето лице и ако някое правоположение го забранява, то забранява всъщност нещо друго, а не договора в полза на трето лице. Това друго, казва проф. Апостолов, е римското *alteri stipulari*, на което не съответства никакъв технически термин в нашето право. Тоест договорът в полза на трето лице е останал непознат, поне като обща договорна форма, за всички епохи на римското право. Когато правилата са били формулирани, техните автори очевидно не са мислили да отстраняват специално някой от съвременните оформени институти поради простата причина, че не са ги познавали. Всъщност чрез тези текстове, забраняващи *alteri stipulari*, са се поставили граници за действието на договора и са се определили рамките, в които волята на частноправния субект е правнорелевантна. Това е тяхната единствена роля. В тези текстове не може да се търси особена отрицателна доктрина по отношение на договора в полза на трето лице. Това мнение на проф. Апостолов следва да се сподели, защото договорът в полза на трето лице не е намерил своето място като обща договорна форма и макар да е имало отделни съглашения, които съвременната доктрина окачествява като договори в полза на трето лице, те са били в основата си онова *alteri stipulari*, което е останало самобитно за римското право явление. Няма основание да не се подкрепи подобна теза, защото в противен случай би се стигнало до едно изкуствено търсене в римското право на институти, оформили се много по-късно. Още повече, че в съвременните правни системи примери за такива институти, които римското право не е познавало, се наблюдават твърде често.

3. Отграничения от други правни фигури

Договорът в полза на трето лице е самостоятелен вид договор единствено с оглед на отклонението от принципа за относителност на облигационното отношение, но не и с оглед на предмета. Различни договори могат да съдържат уговорки в полза на трето лице¹⁵. Уредбата на чл. 22 ЗЗД е обща и не е единствена. Специални норми са предвидени в областта на банковите сделки (банков влог в полза на трето лице – чл.425 ТЗ), застрахователните договори (например личните застраховки „живот“ и „злополука“ в полза на трети лица – чл.234 КЗ)¹⁶, а също при прехвърлянето на имот срещу задължение за издръжка и гледане и дарението в полза на трето лице.

---

¹⁵ Калайджиев, А. Цит.съч. с.155

¹⁶ Русчев, И. Цит.съч.

Договорът в полза на трето лице трябва да се разграничава от представителството. При последното представителят действа от чуждо име и последиците от неговите действия настъпват директно в патримониума на представлявания – третото лице не е страна по правоотношението.

Дарението с тежест в полза на трето лице също не се приема за договор в полза на трето лице. Според проф. Калайджиев в този случай третото лице придобива права не срещу дарителя, а срещу надарения¹⁷. Проф. Марков смята, че дарението с тежест в полза на трето лице е по съществото си договор в полза на трето лице¹⁸. Тезата на проф. Калайджиев, че третото лице придобива права след изпълнение на тежестта и поради това тук не се касае за договор в полза на трето лице, следва да се подкрепи.

Тезата, че воденето на чужда работа без пълномощие представлява договор в полза на трето лице, се смята за преодоляна в доктрината, защото по правило правните сделки на гестора създават отношения само между него и третите лица и не засягат доминуса, освен когато са били сключени от негово име.

4. Страни и елементи на договора в полза на трето лице

С този договор едната страна по него (обещател, *промисент*) се задължава към другата (уговарящ, *стипулант*) да изпълни поетото към нея задължение, но не на уговарящия, а на едно трето лице, което не е страна по договора. Проф. Кожухаров отбелязва, че при този договор страните – обещателят и уговарящият се съгласяват, че едно трето лице (бенефициер, *а не бенефициент*¹⁹), което не участва в договора нито пряко, нито чрез представител, ще има правото да иска изпълнението на поетото от обещателя задължение. Това определение набляга на последицата от съглашението, която е пораждаване на право за трето лице да иска от едната страна по договора реално изпълнение на задължението, поето спрямо другата. Придобиването или

---

¹⁷ Калайджиев, А. цит.съч., с.156

¹⁸ Марков, М. цит.съч., с.86

¹⁹ Голева, П. Облигационно право. Учебник за студентите по специалността „Право“. С.: Феня, 2008 г., с.59. Доц. Мария Костова посочва, че „думата бенефициент трябва да означава лице, което осигурява някаква облага /от лат. *beneficere, beneficium* – облагодетелствам, благодеение/ или прехвърля някакво право на друго лице. В българския език обаче този термин се използва некоректно за означаване не на лицето, което облагодетелства, а на облагодетелстваното лице вместо правилния в този случай термин бенефициер или бенефициарий.“, вж. Костова, М. Относно неправилното използване на термина бенефициент, Съвременен право, 2006, №2

упражняването на правата от третото лице може да бъде поставено от страните под условие или срок.

Според преобладаващото в теорията мнение договорът в полза на трето лице е съглашение между две страни, с които те се съгласяват да предоставят едно право на трето лице. Проф. Русчев отбелязва, че безкритичното приемане на тази теза би довело до това, че на третото лице може да бъде прехвърлено и обременяващо го от икономическа гледна точка право, без да се отчита неговата воля. Доминира възгледът, че бенефициерът придобива правата, „учредени“ му по силата на договора още преди да приеме (от постигането на съгласие между страните по договора). Посочва се, че това придобиване не е окончателно, докато третото лице не заяви, че иска да се ползва от уговорката. Така обаче се ирелевира узнаването за постигната уговорка и съгласието на третото лице. Налице е противоречие – от една страна, за придобиването на правото волята на третото лице няма правно значение, а от друга – излиза, че без нея последиците на породилия вече действие договор могат да бъдат заличени. Всичко това води до несигурност на оборота.²⁰ Друг съществен проблем, по който практиката също е раздвоена, е дали е възможно по силата на договора третото лице да придобие вещни права, или това могат да бъдат само относителни, облигационни права.

В теорията съществуват различни обяснения на фигурата на договора в полза на трето лице. Едни от тях обясняват този институт с предложението, отправено до третото лице, което не засяга правната му сфера, докато то не го приеме. Тази теза обаче не намира законова опора нито при сега действащия, нито при отменения ЗЗД. Друго разбиране приравнява декларацията на третото лице, че желае да се ползва от уговореното, до съществено волеизявление, което има за резултат стабилизиране на правото. Следваща теория обяснява, че третото лице не придобива права от сключения в негова полза договор, докато не встъпи в него. Теорията, която сравнява договора в полза на трето лице със сделките с рефлексно правно действие, вече бе разгледана. Голям брой привърженици среща и мнението за прякото пораждаване на правото по силата на така сключения договор. Очевидна е липсата на единомислие у различните автори²¹. Това налага изясняването на някои терминологични аспекти и обособяването на няколко проблема, които са ключови за практиката.

---

²⁰ Русчев, И., цит.съч.

²¹ За обзор на различните теории със съответните аргументи и контрааргументи, вж. Русчев, И., цит.съч.

На първо място, следва да бъде изяснено понятието „съглашение“ и каузата на това съглашение. Според проф. Апостолов едно съглашение в полза на трето лице е условие на сключен между страните договор, ако правната му цел лежи в правоотношенията между последните. Кауза на съглашението в полза на третото лице е каузата на сключения между страните договор, т.е. тя трябва да е част от фактическия състав на договора между обещаателя и уговарящия²².

На второ място, трябва да бъде изяснена формата на съглашението. Според проф. Апостолов това е формата, която се изисква според каузата на сключения договор или според предмета на договора. Проф. Калайджиев смята, че съглашението е по принцип неформално, освен в случаите, в които съществуват специални изисквания за форма – напр. чл.18 ЗЗД. Тази теза се споделя и от проф. Русчев и следва да се подкрепи.

На трето място, съществен е въпросът за предмета на договора в полза на трето лице. Законът не поставя ограничения за предмета на договора – чл.22, ал.1 ЗЗД гласи, че може „да се договаря в полза на трето лице“, т.е. тук следва да се обхване уговарянето както на вземания²³, така и на други права. При действието на стария ЗЗД проф. Апостолов отбелязва, че текстът на закона не дава основание за ограничаване на предмета на договора. Чл.33 ЗЗД-отм. гласи, че могат да се правят „съглашения в полза на трето лице“ – израз, който обхваща уговарянето както на вземане, така и на всяко друго правно действие, благоприятно за третото лице. Не може да се приеме обаче аргументацията на проф. Апостолов, която е по същество си сравнителноправна – той казва, че поради тясното свързване между облигационни и вещни договори и във френското, и в италианското право (а оттам – поради произхода на разпоредбите на ЗЗД – и в българското) могат да се прехвърлят или уговарят вещни права за трето лице чрез договор в негова полза (като същевременно германското право е на противоположна позиция). Той смята, че широкият текст на чл.33 ЗЗД-отм. позволява прехвърляне или учредяване на вещно право на трето лице. И докато при неформалното прехвърляне на собственост върху движими вещи това надали буди съмнение, то при формалните сделки с недвижими имоти възникват редица проблеми.

---

²² Калайджиев, А., цит.съч, с.158

²³ Относителни притезателни субективни права. Вж. по-подробно за вземанията у Русчев, И. Притезателното субективно право. Претенцията, притезанието и правото на иск. – Във: Сборник в памет на проф. д-р Живко Сталев, С.: Сиела, 2009 г.

Проф. Калайджиев смята, че е допустимо прехвърлянето или учредяването на право на собственост или ограничени вещни права чрез договор в полза на трето лице, включително и вещни права върху недвижими имоти. Третото лице не е необходимо да присъства или да се представлява при извършването на акта.²⁴ Това мнение се споделя и от Цв. Лазаров²⁵, който смята, че третото лице придобива правото на собственост, респективно друго вещно право, от момента на постигане на съгласието между уговарящия и обещаателя, като диспозитивната уредба позволява уговаряне и на друг момент. Правното положение на недвижимия имот и гласността спрямо трети лица извън бенефициера е другият спорен момент с голямо практическо значение. Цв.Лазаров смята, че след вписването на сделката в службата по вписванията се дава публичност на факта, че собственик на недвижимия имот, респективно вещно право, е бенефициерът и затова не е необходим изричен акт на приемане от последния, който да бъде вписан. Същевременно авторът посочва, че отказът на третото лице да приеме уговорената в негова полза облага трябва да бъде формален акт, подлежащ на вписване. Очевидна е непоследователността в тезата. Не става ясно защо в случая на придобиване на правото не се изисква формално волеизявление от страна на бенефициера, а при евентуален отказ формата се предписва като *conditio sine qua non*. Доколкото за придобиването на вещното право задължително се изисква волеизявлението на третото лице – било към стипуланта или промитента, макар и изразено в различни актове, мислимо е изискването целият фактически състав да бъде в такава форма²⁶ (вж. чл.18 ЗЗД).

В теорията се поддържа мнението, че собствеността върху вещни права върху недвижими имоти не може да премине върху третото лице, ако то не участва при изповядването на нотариалния акт²⁷. Основният аргумент е, че чл.24, ал.1 ЗЗД съдържа норма, която е специална по отношение на тази на чл.22 ЗЗД и не допуска прехвърляне на вещни права върху недвижими имоти в полза на лица, които не са страни по договора. Тъй като третото лице няма да е подписало нотариалния акт, той няма да има действие за него. За да бъде вписан нотариалният акт по партидата на третото лице, той трябва да съдържа данни за него, а нотариусът не може да ги провери, тъй като третото

---

²⁴ Вж. Калайджиев, А., цит.съч., с.159

²⁵ Вж. Лазаров, Цв. Придобиване на право на собственост върху недвижим имот чрез договор в полза на трето лице. Дайджест „Собственост и право“, 2004, №7

²⁶ Русчев, И., цит.съч.

²⁷ Бехар, Ж. Вещноправен ефект на договора в полза на трето лице. Нотариален бюлетин, 2003, №2, 18-22 с.

лице не се явява пред него. Проф. Калайджиев опонира на тази теза, като посочва, че няма основание отношението между нормите на чл.24, ал.1 ЗЗД и чл.22 ЗЗД да бъде на специална към обща и също, че фактът, че нотариусът не може да провери данните на третото лице, не е пречка за действителността на договора, нито за неговото вписване, след като има достатъчно данни, които да индивидуализират третото лице.

В доктрината се среща и едно мнение, че договорът за прехвърляне или учредяване на вещно право върху недвижим имот в полза на трето лице създава само облигационно задължение за *date* и може да има ефекта на предварителен договор²⁸. Тази теза обаче не намира опора в закона.

Съдебната практика заема друго становище по този въпрос. Според Решение №1487 от 14.01.2008 г. на ВКС по гр.д. №1323/2006 г., IV г.о. с договор в полза на трето лице не могат да се прехвърлят или учредяват вещни права върху недвижими имоти. Казусът е следният: ищецът е представил като доказателство за придобитото ограничено вещно право на ползване нотариален акт, с който едно трето лице е продало апартамента на дъщеря му. В т. 2 от същия нотариален акт е посочено, че страните - продавач и купувач, се съгласяват целият имот да се ползва от бащата на купувачката до края на живота му, необезпокояван от никого и безвъзмездно. Въззивният съд е констатирал, че тази клауза в договора е в полза на трето лице - ищеца по делото, но не му прехвърля и не учредява вещното право на ползване, тъй като липсва волеизявление от негова страна като приобретател на вещното право. Аргументацията на Върховния касационен съд тече по следния път: „Съгласно чл. 18 ЗЗД договорите за прехвърляне на собственост или за учредяване на други вещни права върху недвижими имоти следва да бъдат извършени с нотариален акт. Съгласно чл. 24 ЗЗД прехвърлянето или учредяването настъпва по силата на самия договор, а договорът се счита сключен, когато съвпадат волеизявленията на страните по съществените елементи на сделката, като при формалните договори тези волеизявления следва да се направят в определена от закона форма, която е изискване за действителност, а в случая това е формата на нотариален акт. По отношение на ищеца тази форма не е спазена, тъй като неговото волеизявление не фигурира в нотариалния акт. Действително законът допуска две лица, които са страни по даден договор, да се договарят в полза на трето лице, без то да е страна по договора, като резултатът е, че правата възникват непосредствено в

---

²⁸ Конов, Т. Някои критични разсъждения върху българската доктрина по предварителния договор. Търговско право, 2003, №6, 5-26 с.

патримониума на третото лице. Поначало се приема, че всякакви права, включително и вземания, могат да се договорят в полза на трето лице, тъй като и законът изрично не урежда никакви изключения. Когато обаче с оглед естеството на правата има предвидени изисквания за форма за тяхното прехвърляне или учредяване (респективно за придобиването им), които изисквания са условие за действителност, това условие няма как да бъде изпълнено при неучастието на третото лице като страна по сделката и то не може да се позове на вещноправен ефект на договора в своя полза и да се легитимира като носител на правото на собственост или на ограничено вещно право. [...] Собственик на имота е станала купувачката и ако иска да учреди право на ползване, следва да го направи с друг нотариален акт. По същия начин и продавачите, ако са искали да прехвърлят на дъщерята само голата собственост на имота, а правото на ползване - на третото лице, е трябвало да го направят с отделни нотариални актове или с един акт, в който участват и трите страни.“ Очевидно е, че възприетият в това решение подход следва тезата, че целият фактически състав трябва да бъде облечен във формата, изисквана от чл.18 ЗЗД за придобиване на правото на собственост върху недвижим имот. Тази теза следва да се възприеме с оглед гарантирането на сигурността на оборота и интересите на страните.

5. Действие на договора в полза на трето лице – спорни въпроси с оглед практиката

5.1. Придобиване на правата на третото лице

ЗЗД не определя момента, от който договорът в полза на трето лице поражда действие. Според проф. Калайджиев такова правило може да се изведе чрез тълкуване на чл.22, ал.1 ЗЗД, съгласно който уговорката в полза на третото лице не може да бъде отменена, след като то е заявило, че иска да се ползва от нея. Според посочения автор по терминологията на ЗЗД се отменяват само съглашения и уговорки, които вече са породили действие, откъдето следвало, че бенефициерът е придобил правата по договора, преди да е заявил, че иска да се ползва от уговорката в негова полза, т.е. от момента на постигането на съгласието между уговарящия и обещателя. Този извод съответствал и на правилото на чл.24, ал.1 ЗЗД, според което при договорите за

прехвърляне на собственост и за учредяване или прехвърляне на друго вещно право действието се поражда от момента на постигането на съгласието²⁹.

В теорията³⁰ се прави критика на тази теза, като се посочва, че обстоятелството, че това е един от случаите, когато законът допуска договорът да породи действие и спрямо трети лица (чл.21, ал.1 ЗЗД), не е достатъчно, за да обоснове разбирането, че пораждането на правото на третото лице става без участие на неговата воля. Никъде изрично не се предвижда пораждането на действие от договора да става без участието на третото лице. В чл.22, ал.1 ЗЗД се говори за изявление на третото лице. Проф. Русчев основателно отбелязва, че между обещаателя и третото лице възниква правоотношение още с постигането на съгласие между страните по договора, въз основа на закона, т.е. юридическият факт тук е съгласието на страните по договора; не е необходимо волеизявление от третото лице. Правната връзка се поражда още преди бенефициерът да е изявил воля – това положение обяснява, че след сключването на договора третото лице вече притежава правото да приеме. Съдържанието на възникналото правоотношение е породеното от него право на бенефициера да приеме. Отбелязва се, че това е непритезателно право с относителен характер, на което не съответства корелативно задължение на обещаателя. Упражняването на това право довежда до придобиване на ново, чийто корелат е поетото от обещаателя задължение. Едва с изявлението на третото лице, че приема, се придобива уговореното в негова полза право. Така се възприема разрешението, че уговорката между уговарящия и обещаателя поражда правоотношение между промитента и третото лице със съдържание едно единствено право, което обаче не е правото на вземане, нито право на собственост, а *правната възможност* третото лице да приеме или не уговореното в негова полза право. Тази теза следва да се възприеме като по-прецизна и по-точно отговаряща на текста и целите на закона.

Страните могат да уговорят и друг момент на придобиване на правата от третото лице. Възможно е придобиването на правата от третото лице да бъде подчинено и на модалитет. Проф. Иван Апостолов отбелязва, че страните могат да поставят под условие или срок не самото право, т.е. неговата бъдеща правна съдба, а пораждането

---

²⁹ Калайджиев, А., цит.съч., с.161, а също и Кожухаров, Ал. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Нова редакция и допълнения – проф. Петко Попов, С.: Юриспрес, 2002 г., с.105

³⁰ Русчев, И., Договорът в полза на трето лице. Обща постановка и очертаване на проблемите. Незадоволителността на различните обяснения на договора. Дайджест „Собственост и право“, 2010, № 2, приложение

му³¹. Безспорно заявлението на третото лице, че желае да се ползва от уговорката, я прави неотменима. Това заявление е едностранно, неформално (освен в случаите, в които е поставено изискване за форма) изявление, което може да бъде направено и с конклюдентни действия. То трябва да се адресира или до стипуланта, или до промитента (арг. от чл.22, ал.1, изр. второ ЗЗД). Това заявление може да се направи само след сключване на договора. Недопустимо е предварителното му извършване, защото то е потестативно право, което не съществува, докато не е налице сключен договор. Заявлението на третото лице е неоттеглимо. То може и да се откаже от уговорката в негова полза – с едностранно, неформално изявление, което може да бъде адресирано да уговарящия, обещаателя или и до двете страни. Проф. Калайджиев отбелязва, че действието на отказа е *ex nunc*. Промитентът може да замени отказалия се бенефициер, освен ако личността на третото лице не е била съществен елемент от съдържанието на договора.

5.2. Отмяна на уговорката в полза на трето лице

Според чл.22, ал.1, изр.2 ЗЗД уговорката в полза на третото лице не може да бъде отменена, след като то е заявило на обещаателя или на уговарящия, че иска да се ползува от нея. След като уговарящият е този, по чиято инициатива третото лице става кредитор на промитента, уговарящият може да отмени уговорката в полза на третото лице с едностранно изявление. Проф. Кожухаров приема, че поради възможността да се отмени уговорката в полза на третото лице, тя е във висящо състояние³². Проф. Калайджиев не приема тази теза, тъй като смята, че правото на бенефициера е възникнало със сключването на договора³³. Както вече бе отбелязано, всъщност за бенефициера възниква една правна възможност да приеме или не уговореното в негова полза право, т.е. правото не е във висящо състояние, нито пък е възникнало за третото лице. Страните могат да уговорят и друго – например, че уговорката е неотменима или че тя може да се отменя само по съгласие на уговарящия и обещаателя – този извод следва от диспозитивността на правилото на чл.22, ал.1 ЗЗД³⁴.

Правото на стипуланта да отмени уговорката в полза на третото лице е потестативно право, при упражняването на което се засягат две чужди правни сфери –

---

³¹ Апостолов, И. цит.съч.

³² Кожухаров, А., цит.съч., с.83-84

³³ Калайджиев, А., цит.съч., с.162

³⁴ Калайджиев, А., цит.съч., с.163

на бенефициера и на обещаателя³⁵. Като всяко потестативно право за въздействие върху чужд правен кръг, то се упражнява чрез едностранна правна сделка, чрез едностранно волеизявление на стипуланта, което може да е мълчаливо и не е подчинено на никакви форми. Законът не определя срещу кого трябва да се извърши актът на отмяната. Ето защо трябва да се приеме, че този акт може да се извърши както срещу промитента, така и срещу бенефициера³⁶. Изявлението поражда действие от получаването. Последницата е, че третото лице вече не може да обяви, че ще се ползва от уговорката в негова полза и се лишава от правата, които то евентуално е добило от договора. Ако стипулантът обаче не съобщи на промитента за отмяната на уговорката в полза на третото лице, обещаелят ще се освободи от задължението си, като престира на третото лице (вж. чл.75, ал.2 ЗЗД). Дали уговарящият е длъжен да съобщи на третото лице за извършената срещу обещаеля отмяна, се определя от съществуващите между тях отношения.

Ако договорът е формален, изявлението за отмяна на уговорката в полза на третото лице също трябва да бъде извършено в съответната форма.

Извършената от стипуланта отмяна може да има различно действие. Така например възможно е последният да отмени само правото на бенефициера да иска изпълнение, но да запази личното си вземане срещу промитента, който да е длъжен спрямо уговарящия да престира на бенефициера. Уговарящият може да отмени не само правото, но и получаването на престацията от третото лице. Стипулантът може едностранно да замени третото лице след отмяната, ако е уговорил такова право в своя полза.

5.3. Определеност на третото лице

С важна практическа стойност е и въпросът за определеността на третото лице. Бенефициерът трябва да е определено лице или поне да бъде определяемо. Проф. Калайджиев смята, че е възможно задължението да се поеме в полза на бъдещо лице – например наследник на уговарящия³⁷. Според проф. Апостолов за действителността на договора в полза на трето лице не е необходимо последното да бъде индивидуално определено. Той смята, че е достатъчно третото лице да е означено по начин, който го

---

³⁵ Апостолов, И., цит.съч и Калайджиев, А., цит.съч., с.163

³⁶ Пак там

³⁷ Калайджиев, А., цит.съч., с.158

прави определяем било в момента, когато договорът се сключва, било в по-късен момент. Той дори защитава тезата, че не е необходимо дори третото лице да съществува, когато договорът се сключва, с аналогията от съответните разпоредби в областта на наследственото право. По-старата съдебна практика не допуска възможност да се договаря в полза на неопределени или бъдещи лица, когато съществува неяснота относно личността им³⁸. Новата практика отстъпва от тази позиция³⁹, т.е. третото лице трябва да може да бъде определено към момента, в който трябва да му се престира. Същевременно, ако третото лице се определя с оглед на събития, които ще настъпят в бъдеще, от договора няма да се породят субективни права, защото фактическият състав, от който такива могат да възникнат, все още не е завършен, докато липсва техният субект⁴⁰. До настъпването на това събитие договорът ще породи само едно правно очакване.

5.4. Наследимост на правото на стипуланта да отмени съглашението

Съществен с оглед практиката е и въпросът за наследимостта на правото на стипуланта да отмени съглашението. Преобладаващо в доктрината се посочва, че следва да се разграничават хипотезите в зависимост от това, кой се ползва с правото да се отмени уговорката в полза на трето лице. Ако от отмяната се ползва промитентът, то няма патримониален характер, не е свързано с личността на стипуланта и следователно не е наследимо. Ако обаче от отмяната се ползва стипулантът, неговата право ще има имуществен характер и ще е наследимо. Диспозитивността на уредбата позволява страните да уговорят противното. По тези правила може да се определи и дали кредиторите на стипуланта могат да упражнят неговото право да отмени уговорката.

* * *

Сравнението между рефлексното действие на юридическите факти и действието върху чужд правен кръг на сделките има практически смисъл и позволява да се изведат критериите, по които те могат да бъдат разграничени. Това е от значение за прецизността на научните изследвания и улеснява правоприлагането, като позволява

---

³⁸ Решение № 3274 от 7.I.1971 г. по гр.д. № 1020/71 г., I г. о., според което при сключване на договор в полза на трето лице последното трябва да бъде точно определено. – В: Съдебна практика на ВС на НРБ - гражданска колегия, 1971 г., С.: Наука и изкуство, 1972 г.

³⁹ Решение № 1198 от 8.V.1979 г. по гр.д. № 3396/78 г., I г.о., според което ако при застраховката „живот“ в полза на трето лице застрахованият не е посочил ползващото се лице, застрахователното обезщетение се изплаща на неговите наследници. - В: Съдебна практика на ВС на НРБ - гражданска колегия, 1979 г., С.: Наука и изкуство, 1980 г.

⁴⁰ Русчев, И., цит.съч.

отнасянето на даден случай към правилата за рефлексното действие (което възниква ex lege) или към сделките, при които засягането на чуждата правна сфера е установено по волята на страните.

Договорът в полза на трето лице като типичен пример за действие на сделките върху чужд правен кръг все още поражда спорове в теорията, което несъмнено доказва практическата му стойност. Посочените тези и спорни моменти са илюстрация на липсата на единодушие по отношение на едни на пръв поглед безспорни въпроси. Многообразието от мнения и теоретичните спорове обаче обогатяват не само теорията, но и практиката по прилагане на посочения институт, тъй като предлагат нови хипотези и разрешения. Опитът за систематизиране на тези схващания всъщност допринася за аргументиране на различните тези в рамките на проблема за действието в чужд правен кръг и рефлексното действие. Договорът в полза на трето лице не би могъл да бъде сделка с рефлексно действие, защото именно по волята на страните третото лице става бенефициер.

Използвана литература

1. Апостолов, И. Правни сделки с действие върху чужд правен кръг. С.: Печатница С.М.Стайковъ, 1937 г.
2. Бехар, Ж. Вещноправен ефект на договора в полза на трето лице. Нотариален бюлетин, 2003, №2, 18-22 с.
3. Голева, П. Облигационно право. Учебник за студенти по специалността „Право“. С.: Фенея, 2008 г.
4. Джеров, Ал. Гражданско право – обща част. Книга първа., С.: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 1994 г.
5. Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Том III. Облигационно право, С.: 1934 г.
6. Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. Пето преработено и доп. изд., С.: Сиби, 2010
7. Кожухаров, Ал. Облигационно право. Общо учение за облигационното отношение. Нова редакция и допълнения – проф. Петко Попов., С.: Юриспрес, 2002 г.

8. Конов, Т. Някои критични разсъждения върху българската доктрина по предварителния договор. Търговско право, 2003, №6, 5-26 с.
9. Костова, М. Относно неправилното използване на термина бенефициент. Съвременно право, 2006, №2
10. Лазаров, Цв. Придобиване на право на собственост върху недвижим имот чрез договор в полза на трето лице, Дайджест „Собственост и право“, 2004, №7
11. Марков, М. Гражданско право – обща част. Modus studendi. 4 изд., С.: Сиби, 2008 г.
12. Марков, М. Облигационно право. Modus studendi. 6 изд. С.: Сиби, 2010 г.
13. Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Второ преработено и доп. изд. С.: Софи-Р, 2002 г.
14. Русчев, И. Договорът в полза на трето лице. Обща постановка и очертаване на проблемите. Незадоволителността на различните обяснения на договора. Дайджест „Собственост и право“, 2010, №2, *приложение*
15. Русчев, И. Притезателното субективно право. Претенцията, притезанието и правото на иск. – Във: Сборник в памет на проф. д-р Живко Сталев, С.: Сиела, 2009 г.
16. Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. Второ изд. С.: Софи-Р, 2001 г.